

# BALTŲ IR KRIKŠČIONIŠKŲJŲ SIMBOLIŲ ESTETINĖ TRANSFORMACIJA PETRO DIRGĖLOS „KARALYSTĖJE“

Vytautas Martinkus

Lietuvos mokslų akademija, Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius  
Gedimino pr. 3, LT-01103 Vilnius  
El. paštas: vytmart@gmail.com

Pateikta: 2018 m. lapkričio 13 d.; priimta spausdinti: 2018 m. gruodžio 22 d.

DOI: 10.13165/SMS-18-10-2-04

**Santrauka.** Straipsnyje aptariamas Petro Dirgėlos epas „Karalystė“ – istorinis literatūros kūrinys kaip daugiamatis tikėjimo simbolių pajautos (estezės) objektas. Analizuojama šių simbolių kaip religijos vertybių vieta estetinių (literatūrinių) vertybių įžvalgose. Pabrėžiamas istoriškai besikeičiančių religijos simbolių poveikis estetinei literatūros veikalo pajautai. Senasis baltų tikėjimas „Karalystėje“ yra krikščioniškųjų vertybių ir jų simbolių pamatas, kurio paskiri ženklai išlieka iki mūsų dienų. Daroma išvada, kad įvairių religijos simbolių kismas, jų palimpsestas didina literatūros kūrinio poetikos priemonių (simbolių, metonimijų, metaforų ir t. t.) daugiareikšmiškumą ir stiprina jų sąsajas.

**Reikšminiai žodžiai:** estezė, simbolis, baltų tikėjimas, krikščioniškosios vertybės, epas.

## Įvadas

Lietuvių literatūros tyrimuose religinė, ypač Šventojo Rašto, simbolika paprastai aptariama atskirai nuo estetiškos literatūros kūrinio pusės, nes toli gražu ne visi literatūros kūriniai yra vienodai parankūs gilesnei (ar platesnei) estetologinei tiek religinių, tiek literatūrinių simbolių analizei. Tad teorija ir konkretūs tyrimai palieka skirtingose kūrinio pajautų erdvėse. Pavyzdžiui, religinių ir literatūrinių simbolių *bendras* vaizdas savaimingai kyla iš filosofinio Arvydo Šliogerio galvojimo apie transcendenciją, aprėpiančią ir tikėjimą, ir grožį. Tačiau, atsivertę, pavyzdžiui, Dalios Čiočytės bibliinių motyvų lietuvių literatūroje studiją<sup>1</sup>, matome, kad tikėjimo ir literatūros kūrinio simbolinės reikšmės yra prieštaringos, dažnai nesutampa, netgi susikeičia vietomis. Šiame straipsnyje siekiama remtis metodologijomis, kurios mažintų religinių ir literatūros simbolių priešpriešas ir formuotų estetologines jų vienovės išvalgas.

Iš tikrųjų visi religiniai, kaip literatūriniai arba kiti, simboliai tarpusavyje yra susiję ir aktyvūs tik kaip struktūrinių elementų sistemos, o jos irgi veikia viena kitą, tad ir šiandienę Lietuvą galime regėti kaip vieną, tegu ir nevienalytę, krikščioniškųjų vertybių ar jų simbolių erdvę. Dalies visų kultūros simbolių reikšmės radosi jau iki krikščionybės. Baltų tikėjimo simbolių reikšmės per Lietuvos krikštą kito ir nyko, arba įgijo naujos, pačiai krikščionybei svarbios prasmės. Literatūrą paveikė tiek konfesijos, tiek ir kalbos (bažnytinė rusėnų, lotynų, lenkų, vėliausiai – lietuvių), kuriomis LDK teritorijoje buvo kuriami pirmieji literatūros veikalai šitoje valstybėje, tad grožinėje kūryboje randame tiek stačiatikiams, tiek katalikams, tiek reformatams svarbių simbolių ženklų.

Naujausioje, akivaizdžiai sekularizuotoje, beje, perėjusioje sovietinę ateizmo skaistykla, lietuvių literatūroje taip pat galima atsekti (per dainas, sakmes, pasakas ar kitokią tautosaką), įsitikinti, kad grožiniuose veikaluose sugrįžtama prie tų pačių, seniausiųjų, simbolių – paliekama senoji jų forma, bet keičiama jos reikšmė.

Tiesa, tikėjimo ir estetiškos vertybių sąsajų analizėje ne visi naujausios literatūros žanrai vienodai parankūs ir panašiai vaisingi. Paprastai atsekti ar išvelgti senojo tikėjimo simbolių ar jų pėdsakų daugiau pavyksta istorinio siužeto kūrinuose. Svarbu ir pasakojimo būdas – pasakotojo (natoriaus, protagonisto) perspektyva ar pozicija, jo pasaulėjauta, poetikos priemonės. Tad net seniausi istoriniai įvykiai grožiniuose veikaluose gali būti giliai interpretuojami – ypač pagal archetipus arba mitų struktūras.

Iškilus istorinio perkurto aukos mito pavyzdys yra Romualdo Granausko apysaka „Jaučio aukojimas“ (1975). Kūrinyje aukojimo apeigos – senojo, „pagoniškojo“ tikėjimo įvykis, tačiau jau *kitoks* arba *kitas* – neįprastas ano meto žmonių gyvenime: žynys *pats* renkasi savo likimą, yra pasiryžęs pats pasiaukoti – *numirti paskutinis*, taigi panašus į Kristų. Skirtingos religijos tarsi sutampa, o senoji ir naujoji aukų simbolikos susilieja; nauja aukos literatūrinė pajauta apysakoje steigia naują tikėjimo jausmo reikšmę<sup>2</sup>. Viena ir ta pati auka – prieštaringa jėga, kurią turi atitikti ir nauja, taip pat prieštaringa, pasaulio darna.

1 Čiočytė D. *Biblija lietuvių literatūroje*, Vilnius: lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.

2 Juknaite V., Romualdo Granausko prozos modernumas, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, [interaktyvus], 2003. [Žiūrėta 2018-09-20]. <<http://www.biblioteka.vpu.lt/elvpu/40495.pdf>>

Granausko apysaka nauja skaitytojui, nes giliau atveria ir stipriau susieja religijas. Iš estetologinių pozicijų svarbios ne tiek tikėjimo archetipinių ženklų reikšmės, kiek skaitytojo išgyvenama visuminė kūrinio pajauta, kuri *steigia* naujas archetipų prasmes.

Retai nutinka, kad daug istorinių religijos simbolių rastumėme viename kūrinyje – romane, poemoje ar dramoje. Vėlgi pasitaiko išimčių. Petro Dirgėlos „Karalystė“<sup>3</sup> – keturiolikos „knygų“ (dalis jų – savarankiški romanai) ciklas, arba „architektūros ansamblis iš romanų“ – „Žemės keleivių epas“, kaip jį vadina pats autorius, yra būtent toks, išimtinis, sudėtingos architektonikos kūrinys. Veikale – labai įvairūs istoriniai religiniai simboliai, o jų „kalba“ literatūrinėmis priemonėmis pakeičiama į estetiškes vertybes. Perkuriamas ir aukos simbolis<sup>4</sup>. Istoriją ir dabartį naratorius skaitytojui pristato kaip vieningą ir sąlygiškai (estezės atžvilgiu) užbaigtą *Lietuvos karalystės* pasaulį, tai yra literatūros priemonėmis pagaunamą (atrandamą, pajaučiamą) grožio tikrovę ar bent padidėjusią jos galimybę.

Straipsnio autorius ne sykį ši veikalą yra aptaręs, pabrėžęs jo vertę, ir, aiškindamasis jį iš *estetologijos* pozicijų, dažniausiai rinkdavosi *metaforas*, ypač – filosofinės, arba intelektualinės, principą<sup>5</sup>. *Karalystės* metafora buvo tinkamiausia. Šį principą yra taikiusi Jūratė Sprindytė<sup>6</sup> ir kiti literatūrologai.

Šiame straipsnyje pasirinktas *tikėjimams* svarbus, metaforai artimas, bet nuo skaitytojo / tyrinėtojo mažiau nei metaforai priklausantis, už ją hermetiškesnis, *simbolis*. Jis – jutimiškai įkūnyta *idealybė*, kaip polisemantiškas estetiškes autoriaus / skaitytojo veiklos ženklas. Simbolio ypatybė *būti ženklu to, kas jis pats nėra*, yra išskirtinis esteti-  
nėje skaitytojo patirtyje.

Straipsnio *tikslas* – aptarti skirtingų (baltų, arba ikikrikščioniškosios, ir krikščioniškosios) epochų religinių simbolių sąsają ir jų reikšmių transformaciją į estetiškes vertybes Petro Dirgėlos epe „Karalystė“.

*Tyrimo objektas* – simbolių religijos vertybių kaita istoriniame lietuvių romane kaip skirtingų kultūros simbolių pajautos (*estezės*) objekte.

*Tyrimo uždaviniais* laikomi trys klausimai: 1) Ar baltų tikėjimo simboliai, pasi-  
keitę į krikščioniškuosius, gali iš esmės paveikti epinio veikalo formą? 2) Kokie baltų tikėjimo simboliai epo „Karalystė“ pasakotojui svarbiausi steigiant literatūrinę *kara-*

3 Dirgėla P. *Karalystė* (1–4 t. t.). Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997–2004.

4 Kritikas Alfredas Gusčius yra pastebėjęs, kad ketvirtoje „Karalystės“ dalyje (trečioje jos knygoje „Atsiveikinę žmones“) Dirgėla „kerštauja“ kolegai Granauskui už kadaise išgirstą kritiką, todėl ironizuoja *granauskišką* „jaučio aukojimo“ apeigą, dabar ji – be jokio tikėjimo, tik su „riebaus, minkšto, dūmais kvėpiančio mėsos kąšniu“ likusioje Lietuvoje (Gusčius A. Literatūrinis kerštas ir pamatinis statusas „Karalystėje“, [Interaktyvus], *Literatūra ir menas*, 2017, žiūr. 2018-11-05): <http://literaturairmenas.lt/knygos/alfredas-guscius-literatūrinis-kerstas-ir-pamatinis-statusas-karalystėje>). Abejotina, ar teisinga „kerštu“ vadinti tai, kas kyla iš visoje „Karalystėje“ autoriaus plėtojamos tikėjimo simbolių transformacijos; Granauskas ir ironizuojamas jo aprašytasis jaučio aukojimas – Dirgėlos pasakojimo apie XX a. pab. tikėjimo simbolių *simuliakrus* dalis. Tokiu simuliakru virsta ir Jėzaus mirtis (auka) ant kryžiaus. Trys iš keturių epo dalių gali būti „atrakintos“ tik ironijos raktu.

5 Martinkus V. *Estetinė literatūros gyvybė: aksiologinis šiuolaikinės lietuvių prozos spektras*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 276–282; Martinkus V. Istoriografinė metafizika šiandienos lietuvių istoriniame romane, *Colloquia: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*, 2008, 21, p. 84–94.

6 Sprindytė J. *Prozos būsenos 1988–2005*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 198–219.

lystės fikciją? 3) Kaip epe galimā ir steigiama žemiškos / dangiškos karalystės grožio pajautos (estezės) reikšmė, tai yra vyksta religinių simbolių transformacija į estetines (literatūrinės) vertybes?

*Teorinėmis prielaidomis* atsakant į išsikeltus klausimus yra meno filosofo Juozo Mureikos estetologija<sup>7</sup>. Tikėjimo ir grožio (literatūros) simboliai šioje teorijoje yra itin svarbūs suvokiant literatūros kūrinių estetinį vertingumą: literatūros kūrinys – daugiaplanis ir daugiaplanis galimų jo simbolių pajautos (estezės) objektas. Be to, ši teorija, mūsų akimis, įvertina tiek klasikinius literatūros estetikos klausimus, tiek modernius, būtinus Dirgėlos epo literatūrologinei estetologinei analizei – kūrinių atvirumo (neužbaigtumo), daugiareikšmiškumo, estetinės (ne)prasmės steigties, arba tiesiog jo pajautos principus. Taigi ši metodologija leidžia pažvelgti į religines, istorines, etines ir kitas (iš esmės – visas žmogaus dvasingumo) vertybes, kurios tampa būtina sąlyga rasti estetinėms šito epo kaip pasakojimo vertybėms.

Be to, straipsnyje remiamasi bendrąja simbolių samprata, pagal kurią simboliai (simboliniai ženklai) „visada turi savyje tam tikros uždaros prasmės“<sup>8</sup>, kas ir skiria juos nuo kitų literatūroje vartojamų poetikos priemonių, o religijos simbolių tyrimuose leidžia atkreipti dėmesį į literatūriniam pasakojimui svarbius jų sakralumo kaip estetiškumo bruožus.

## 1. Literatūrinė „Karalystės“ forma – sudabartinta istorinių simbolių erdvė

### 1.1. „Architektūrinis romanų ansamblis“ kaip moderni epo forma

Kiekvieno romano rašymas jo autoriui yra kūrinių formos paieška ir jos radimas. „Romano idealas – forma, kuri ieško savęs ir suranda save tik tam vienam kartui“, – yra pastebėjusi Viktorija Daujotytė, matyt, pirmiausia turėdama galvoje rašytoją. Tačiau ir romano skaitytojui arba tyrinėtojui ši įžvalga svarbi. Istorinė, politinė, etinė, religinė ir kita gyvenimo medžiaga per literatūrinį pasakojimą ieško savo estetinio buvimo būdo. Romaną skaitant (analizuojant) sugrįžtama prie pradžios, kurią surado autorius, ir ji, anot jo, buvo romanas „Joldijos jūra“<sup>9</sup>. Iš ten – veikėjai, jų likimai, istoriniai vyksmai. Keliolikos knygų (romanų) ansamblis lietuvių (ir ne vien šios tautos) prozoje yra unikalus epinio pasakojimo formos šiandienis atvejis. Ar tokį „sunkų statinį“ jungia ir jam subyrėti neleidžia, anot autoriaus, tik veikėjų genealogija, jų vardai ir darbai? Ne vien tai, nors biblinis pasakojimo būdas yra svarbus. Išskirtinis, galima sakyti, magiškas pagrindinio personažo Adomo Tvirbuto ir Lietuvos, jo valstybės, nemirtingumas, kuris kyla iš dvasinių reiškinių amžinumo. Medžiagos sunkumą, kaip visuomet, atsveria

7 Mureika J. *Estetologijos įžvalgos: estetologija ir dvasingumas: pajauta, prasmė ir egzistencialiai dvasinių galių kontekste*, Vilnius, 2016. Estetologija, kaip formuluoja autorius, „tiria ir interpretuoja pajautą kaip dvasinę galią ir prasmės steigties būdą“ (p. 16).

8 Becker U. *Simbolių žodynas*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 5.

9 Dirgėla P. *Joldijos jūra: romanas*, 1-2 kn., Vilnius: Vaga, 1987–1988.

dvasinis lengvumas, kurio nestokoja ne tik bažnyčios, bet ir valstybės rūmas. Viltis, tikėjimas – neturi svorio, jie viską pakelia.

Literatūrologų akimis, „Karalystės“ forma – epas, taigi – sena. Tačiau kartu – ir nauja. Tokį pasakojimą kritikai kartais vadina *sinchroniniu*, tačiau tas žodis nepaaiškina „Karalystėje“ vartojamo įvykių ir laikų sambūvio. Pasakotojams neužtenka įprastos lietuviškų veiksmažodžių vartosenos. Tad veikalo formos savitumas – epinis pasakojimas veikale užrašytas klasikinėmis ir moderniomis, net postmoderniomis, stilistikos priemonėmis, kai istorinis turinys atskleidžiamas išskirtinai kaip *dabarties* įžvalgos ar pajautos. Išnykęs „linijinis laikas“, persidengę istoriniai ir šiandienos įvykiai, visi jie tarsi egzistuoja vienu metu, ir pasakotojas ironizuoja juos. Tai glumina, nes sukeistina istorinį turinį. Jis nebeatrodo esąs istorinis. Ypač ironiją skaitytojui sunku priimti. Pagal kūrinio kaip visų jo poetikos elementų pajautos principą tas sukeistinis yra savaime suprantamas ir būtinas. Taigi į epo „Karalystės“ formos ir jos estetinės vertės radimąsi (tiek autoriaus, tiek skaitytojo akimis) toliau bus žiūrima per simbolinių ženklų sąsajas literatūrinėje viso kūrinio reikšmių erdvėje.

Be abejonės, aprėpti plačią pasakojimo erdvę nėra paprasta. Ją ir dėl straipsnio apimties tenka mažinti ir prastinti. Racionalų, kruopščiai apgalvotą, filosofiskai išgiltą Lietuvos istorijos paveikslą autorius galėjo išmarginti laisvesniais vaizdais. Pati epo rašymo<sup>10</sup> istorija, kaip ir epo paratekstai (autorius vieši interviu, laiškai, juodraščio fragmentai), yra prielaida kalbėti apie svarbų improvizacijos vaidmenį konkretizuojant apmąstytus struktūros metmenis – būsimą veikalo formą, kurios ištakos – „Benamių knygoje“<sup>11</sup>, tai yra, pirmajame epo tome. Tiesa, antroji šio tomo knyga – romanas „Giria“ – buvo parašyta anksčiau nei pirmoji, tačiau savo vietą čia ji rado (su pakeista antrašte) jau berašant ar parašius „Litoriną, Litoriną!“. Improvizacinis rašymas ir komponavimas laisvėjo kaip labai dažnas dokumentų, viešojo gyvenimo faktų, asmeninių užrašų ir autoriaus dienoraščių įterpimas į vėliausiai parašytas „Karalystės“ knygas<sup>12</sup>.

Tad beveik nėra abejonų, kad epo formą lemiančios simbolių atramos buvo apmąstytos ir tvirtai suformuluotos komponuojant „Benamių knygas“ – prie pirmosios glaudžiant ir gludinant antrąją. Jos lėmė tolesnį pasakojimo būdą ir jo kompoziciją. Tad nėra būtina aptarti kiekvieną epo simbolio atvejį, arba stengtis įvardyti visas simbolių rūšis: „Karalystės“ pradžia („Benamių knygų“ pirmoji knyga „Litorina, Litorina!“) yra ne tik svarbi, bet ir pati svarbiausia ir kaip visų epo fabulos linijų užuomazga, ir kaip įvadas į bendrą veikalo poetiką. Straipsnio uždaviniams iš esmės užtenka aptarti pagrindinius krikščionybės simbolius šioje knygoje, vaizduojančioje Lietuvos okupaciją ir kitus XVII a. įvykius, kai Lietuvą valdė paskutiniai Vazų dinastijos karaliai. „Litorina neturi pabaigos, nes ta okupacija nesibaigė“<sup>13</sup>, – komentuoja pats autorius.

10 Didesnė „Karalystės“ dalis (2–4 tomai) buvo rašoma kaip Lietuvos naujausios istorijos metraštis ir Lietuvos kasdienės politinės tikrovės refleksija, gal netgi dienoraštis: „P. Dirgėla – šių laikų metraštininkas, be paliovos fiksavęs detales, minčių blyksnius, stenografavęs viešus renginius – visada su savimi turėjo popieriaus ir rašiklį ir nepaliaujamai dokumentavo aplinką“. (Sprindytė J. Tvirtas Petro Dirgėlos buvimas, *Metai*, 2016, 5–6, p. 184 )

11 Dirgėla P. *Karalystė: Benamių knygos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997.

12 *Apie Karalystę: Petrą Dirgėlą kalbina Vilius Bartninkas.* – Vilnius: *Naujasis Židimys-Aidas*, 2016.

13 *Ibid.*, p. 76.

Romano „Litorina, Litorina!“, kaip ir kitų epo dalių, fabuloje – apibendrinti visų Lietuvos okupacijų ir pasipriešinimo joms, išsilaisvinimo (dažnai – nesėkmingo) iš jų vaizdai. Kaip sakyta, be pabaigos. Su kiekviena knyga daugėja veikėjų, visi jie su savo savitais likimais ir vaidmenimis Lietuvos valstybingumo mirties ir atgimimo aktuose. Visų 14-os, kaip ir pirmosios, knygų poetikos centre – mirties kaip prisikėlimo / atgimimo pajauta.

## 1.2. Pirmosios „Benamių knygų“ dalies – romano „Litorina, Litorina!“ – simbolika

Tad kuo ypatingas romano „Litorina, Litorina!“ simbolių pasaulis?

Į šitą knygą galima žvelgti kaip į *simbolinį* žmogaus – baltų žemės keleivio Adomo Tvirbuto – nukryžiuojimo ir jo prisikėlimo vaizdą. Šis asocijuojasi su evangeliniu Kristaus įvaizdžiu. Tačiau Tvirbutas nėra dievas, tik žmogus, ir jis nėra nubaustas mirtimi ant kryžiaus. Galima jį matyti kaip jūrininką, valstietį, pilėną ar miestelėną, pagaliau – karį, bet labiau jį tiktų vertinti kaip apibendrintą personažą – *baltų žemės keleivį*. Romanas prasideda kruvinu epizodu: į sužeistą, vidury kelio gulintį vyrą iš pistoleto jam į smilkinį iššauna *konfederatas*, pritaपęs prie švedų karių būrio. Po to, lyg kalant prie kryžiaus, šaunama dar porą sykių – į tarpuakį ir į gerklę.

Krikščioniškojo kryžiaus (Jėzaus nukryžiuojimo) simbolio reikšmė aiškėja per natoriaus plėtojamus lietuvių ir švedų 1640–1660 metų karo vaizdus ir įvedant kitus (kol kas tik numanomas) visų pasakojimo dalių kaip epo formos ženklus. Kelias į nemirtingumą veda per mirtį. Nušautas Adomas Tvirbutas badomas durtuvais, vėliau – daugomas pistoleto rankenomis, bet, kai lietus nuplauna žaizdas, ir jos sugyja, Adomas prisikelia iš mirusiųjų. Po to joks kardo kirtis nepaliks net žymės ant jo kaklo. Taigi lietus, mitologinė / stebuklinė / magiškoji keleivio tikrovė romane „Litorina, Litorina!“ yra tvirtesnė (tikresnė) už Švedijos ir Lietuvos kare, ar Jėzaus ant kryžiaus pralietą kraują. Todėl ir Tvirbuto prisikėlimo nė kiek nereikia laukti. Prisikeliama (atgimstama) *čia ir dabar*. Mirtis ir prisikėlimas yra kaip viena – atgimimas. Paskutiniame knygos epizode – užmerktos nukryžiuoto Kristaus akys. Pasakotojas pirštais spusteli tas akis, ir vokai įsmunka, Dievo sūnus žvelgia į pasaulį tuščiomis juodomis akiduobėmis (p. 233), o baltų ainis Adomas Tvirbutas praregi – savo gyvenimą mato per metų ratą, per žemėje, jūroje ir danguje einantį savąjį kelią, per okupacijos primetamą prievartą, anot pasakotojo, per „tikrovę, tikresnę už teisybės žinojimą“ (p. 229), ir toji tikrovė lemia jo gyvenimo kryžkeles – tolesnius politinius ir dorinius pasirinkimus; juos turės išgyventi visi vėliau gimę „Karalystės“ personažai.

Netikėta, nors gana paprasta, logiška išvalga: „amžino keleivio“ pasakojime skaitytojo akį traukianti krikščioniškoji – su Kristaus mirtimi ant kryžiaus ir jo prisikėlimu sietina – simbolika iš tikrųjų yra antrinė, kurios pamatu, arba pirmesne simbolika, pajuntame esant ankstyvesnį Adomo Tvirbuto giminės gyvenimą, tos senos giminės šaknis, įleistas į baltų („pagoniškąją“) kultūrą, kurioje randami kryžiaus, Rėdos rato, Gyvybės medžio, Saulės, žvaigždės, Žemės, medžio, ugnies, vandens ir kiti baltų tikėjimo ženklai yra reikšmingi romano simboliai metaforos. Juos sutinkame kituose epo

epizoduose, jie veikia krikščioniškųjų simbolių suvokimą, visą tolesnę literatūrinę pasakojimą, ypač jo būdą ir jo *formos* radimosi kryptį – ant *mirties*, kaip *prisikėlimo*, laikosi visa kitų, baltų ir krikščionybės, simbolių struktūra, per juos susieti svarbiausieji jos elementai. Ir tai, be abejonės, veda epo poetikos darnos ir prasmės, viso veikalo pajautos (estezės – grožio išgyvenimo) link. Be tokio jo formos suvokimo ar vaizdo „Karalystė“ skaitytojui atrodytų kaip „sujauktas“, „netvarkingas“ literatūrinis tekstas, padrika istoriografija, moralinių ar politinių maksimų sąvadas, žinomų ir nežinomų istorinių veikėjų vardų sąrašas, pagaliau – autoriaus dienoraštis arba politinė esė.

Kokie pastovūs, arba bent sąlygiškai patvarūs – „amžini“, šito epinio pasakojimo kontūrai? Visų personažų gyvenimai pasakojime nuolat kinta, tačiau Mindaugo įsteigta Lietuvos karalystė yra ir praeitis, ir dabartis tuo pat metu. Taigi vėlyvesnė valstybė užima personažų ankstyvesnių tėviškių (gimtinių) vietą. Būtent Lietuvos karalystę pasakojimas traktuoja ir kaip absoliutų kismą, ir kaip amžiną tapatumą sau. Todėl apie praeitį (istoriją) kalbama kaip apie dabartį, o dabartis naratoriui nesiskiria nuo istorijos. Amžinybės simboliu ir konkrečia epinio pasakojimo forma „Karalystėje“ tampa Adomo Tvirbuto (*Žemės keleivio*) mirtis ir *prisikėlimas*. Su jais, o kartu ir su Jėzaus nukryžiuavimo simboliu – kryžiumi, asocijuojasi nuolat atgimstanti (amžina) valstybė (karalystė), Dievas (Praamžius, Perkūnas, Jėzus). Pastarojo simbolio reikšmių daugėja per epo pavienius, tarsi atsitiktinius, siužetus.

Istoriografinis „Karalystės“ (nepradedant nuo „Joldijos jūros“) fabulos kontekstas – beveik keturi amžiai: nuo Abiejų Tautų Respublikos, karų su švedais ir maskvėnais ir pirmųjų Lietuvos okupacijų XVII a., iki sovietinės Rusijos invazijos, iki sovietmečiu įvykusio Sąjūdžio (Atgimimo), Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir Antrosios Respublikos pirmojo dešimtmečio. Pačią fabulą sudaro Adomo Tvirbuto ir gausių jo palikuonių gyvenimai. Tik vieno kito personažo likimai yra detalai ar tikrai išsamiai aprašomi, dauguma jų atrodo atsitiktiniai, pristatomi fragmentiškai, tačiau su išskirtiniu dėmesingumu autentiškoms istorijos detalėms. Istoriniai veikėjai dažnai su pakeistais vardais, bet nesunkiai atpažįstami. Dar kitus, epizoduose pasirodancius, neryškius arba menkareikšmius, beveik simuliakrais vadintinus, veikėjus nurodo tik dialogų arba pasakotojo užuominos į Europos ir pasaulio istorijos figūras. Didelę veikėjų minią skaitytojui tenka pačiam individualizuoti, atpažinti keliagubus jų vaidmenis, susidėlioti jų likimus, perprasti jų prasmes, iššifruoti simbolines reikšmes, atskirti ar sujungti jų galias *visiems* veikiant valstybės vardu.

Panašiai „netvarkingai“ pasakojime išbarstyti ir baltiškieji, ir krikščioniškieji kultūriniai ženklai. Tad jų tikrąją, sąlygotą kūrinio formos, rikiuotę skaitytojui tenka įminti, perprasti, pajauti, nuolat sugrįžtant prie „dabarties kaip praeities“ ir „praeities kaip dabarties“.

Be to, matyti, kad fabulai artėjant prie pasakojimo pabaigos XX a. karų ir okupacijų, ateizacijos ar desakralizacijos sąlygomis, per kelis amžius nesibaigiančias Lietuvos dalybas tarp „Vakarų“ ir „rusų“, silpsta krikščionybės ir jos simbolikos vaidmuo valstybės gyvenime bei tarptautinėje politikoje. 1988–1990 metais Atgimimas vėl sureikšmina krikščionybę, tačiau prie tikėjimo sugrįžtama lėtai, ne per vienerius metus.

Archetipiniai baltų tikėjimo simboliai – girios, akmens, vandens, Dangaus jėgų įvaizdžiai – šiandienos skaitytojui (kaip ir epo autoriui) neturi pirmykščio savaimin-

gumo, istoriškai jie netgi labiau išblėšę ir sunkiau, nei krikščioniškieji, atpažįstami, tad skaitytojo sąmonėje sunkiai atgyja. Tačiau pagal pasakojimo raidą literatūrinė visų *sudabartintų* tikėjimo simbolių istorinė rekonstrukcija išlieka labai svarbia, netgi svarbiausia, tik beveik nematoma, romano formos puse. Ji, kaip minėta, nurodo į giliausias simbolines karalystės visas kitas kultūrinės dvasinės reikšmes.

### 1.3. Simboliai *Laivo piešinyje* iš „Alibi knygų“

Tad kurie tikėjimo simboliai, pradėti romane „Joldijos jūra“, randami „Litorinoje, Litorinoje!“ iki pat „Karalystės“ pabaigos galbūt išlieka svarbūs ar net svarbiausi? Atsakymai nėra vienareikšmiai.

Vieną gilesnį (bet ne galutinį) atsakymą padeda rasti išskirtinis epo *paratekstas* – ketvirtosios dalies („Alibi knygų“<sup>14</sup>) pradžioje įdėtas paties autoriaus *Laivo piešinys*<sup>15</sup> – viso veikalo *idėjų simbolių* vaizdinė schema<sup>16</sup>. Ji veda į veikėjų veiksmus, ne jų biografijas. Tai labai aktyvus, anot Genette’o, *paratekstas*, kuris pradžioje, atrodo, nebuvo numatytas skelbti kartu su „Karalystės“ tekstu. Taigi buvo svarbus tik pačiam epo autoriui – piešinys sau kaip *vaizdinis pertrūkis* jo *žodiniame* tekste. Tik iš pirmo žvilgsnio jis primena paprastą geografinį (pavyzdžiui, Roberto Liuiso Stivensono knygoje „Lobių sala“) žemėlapi. Jį tiktų vadinti pagrindinių veikale svarstomų ir teigiamų (kuriamų, siekiamų) vertybių vaizdo simboline raiška, arba literatūrinio pasakojimo vaizdine archetipų forma – mūsų ieškomos literatūrinės „Karalystės“ formos simboliais.

Ką regime *Laivo piešinyje*? Simbolinių archetipinių vaizdų (vertikaliają) struktūrą ir geomorfinį geografinį (horizontaliąjį), iš fabulos atpažįstamą jos elementų jungčių planą. Virš pasakojimo geografinių literatūrinio veiksmo vietų (Dievažėnų, Vorunės, Klaipėdos, Palangos, Šventosios ir kitų vietovių) žemėlapio išnyra (sąlygiškai – baltų) laivas, kurio dugnas nugrimzdęs į 10–12 tūkst. metų pr. Kr. Ten – ledyniniai Baltijos vandenys, gėlas jų ežeras, iš kurio vėliau formuojasi Joldijos jūra. Virš Joldijos jūros (apie 8 tūkst. metų pr. Kr.) – vėl gėlas (Anciliaus) ežeras, aukščiau (arba vėliau) jo – *Litorinos* jūra, nutolusi nuo mūsų tik per 7 tūkstantmečius. Dabartinei Baltijos jūrai – vos 5– 6 tūkstančiai metų. Ji – vėl atvira, vėl veda į Atlanto vandenyną. Geologinis ratas užsidaro, o kas nutiks ateityje, sunku, bet galima numanyti. Baltų rato ir krikščioniškojo kryžiaus (atgimimo – prisikėlimo per mirtį) vaizdai sutampa.

Kaip minėta, tūkstantmečius trukusi Baltijos jūros regiono geologinių permainų schema ir šitame piešinyje *sudabartinta*. Geologinė praeitis atveda į istoriją, arba mūsų dienas, ją ir simbolizuoja centrinė piešinio figūra – laivas. Ant jo (jame) sutelpta visa simbolinė „Karalystėje“ pasakojama istorija apie *amžiną* žmogaus ar Dievo

14 Dirgėla P. *Alibi knygos*: romanas. Vilnius Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 6.

15 „Laivo piešinys“ – šitaip piešinys įvardytas straipsnio autoriaus. (Deja, piešinys labai neryškus.)

16 Gérard’as Genette’as tokį piešinį ar iliustraciją, matyt, vadintų *paratekstu*. Anot Genette’o, *paratekstas* – ne tik tekstas, bet ir tos ribinės *paratekstualumo* elementų įžvalgos ir konvencijos (tiek knygos viduje, tiek jos išorėje), kurios suformuoja dalį ryšių tarp knygos, autoriaus, leidėjo ir skaitytojo („publikos“). Tai nurodo *parateksto* aktyvumą. (Genette, G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*, translated by Jane E. Lewin, Cambridge: Cambridge University Press, 1997). Piešinį galima vadinti autoriaus laišku skaitytojui. Jis yra savarankiška epo autoriaus „juodraščio“ medžiaga, kurios didžioji dalis yra „neaktyvi“, likusi autoriaus rankraščių archyvuose.



karalystę. Po keliolikos tūkstantmečių geologijos įvykių vos keletą amžių trunkančią Lietuvos istoriją pasakotojas linkęs interpretuoti kaip šiandieną – *dabar*. Tarsi vienoje Lietuvos karalystės dienoje – ir karaliaus Mindaugo karūnavimas, ir Antrosios Lietuvos Respublikos atkūrimas.

Valstybės istoriją archetipiniai simboliai tarsi sustabdo, bet „įjungia“ vaizduotę.

*Laivo piešinyje* regime archetipinius ženklus, kurie paaiškina „Karalystės“ pasakojimo formos radimąsi, yra tarsi nuorodos į simboliškai sureikšmintus daiktus. Piešinio vertikalėje – *vanduo, laivas, žemė, kalva, kalnas, slėptuvė, sodas, vartai, kelias, stotis, giria (eglių sodas, medis), dangus*. Dominuoja vandenys su luotais, valtimis ar laivais. Horizontalėje juos keičia ar papildo *kelias sausuma, geležinkelis*. Epo paantraštėje įrašyta metafora „žemės keleiviai“ patvirtina šios perskyros simbolinį reikšmingumą. Virš *vandens*, Baltijos *ledyninio ežero* Mėlynosios įlankos ir *luoto* joje, *žemėje* virš *bokštų, celių* ir kitų statinių iškyla naujas – krikščionybės ženklas simbolis – *katedra*. Taigi iš piešinio galima spėti, o pasakojimo tekstas patvirtina šį spėjimą – būtent vertikaloje ašyje vyksta simbolių transformacija, jų sutapimas, arba vienu nykimas, kitų radimasis. Vandenių arba žemės ir dangaus ašyje plėtojasi ir reali, ir simbolinė personažų tikėjimo vertybių, Lietuvos valstybės nykimo ir atgimimo drama, labiausiai paveikianti, matyt, tuos skaitytojus, kurie įžvelgia tiek baltiškąją, tiek krikščioniškąją kiekvieno simbolio archetipines reikšmes.

## 2. Epo *estezei* reikšmingi archetipiniai tikėjimo ženklai

### 2.1. Vanduo

Literatūrinei veikalo pajautai (*estezei*) rasti svarbi, aišku, simbolių ir kitų meninių priemonių visuma, tačiau toliau (dėl straipsnio apimties) aptarsime tik porą archetipinių „Karalystės“ simbolių pagal *Laivo piešinio* vertikalę – vandenį ir kelią, kurie savaip asocijuojasi su dangaus ir žemės perskyra. Būtent jie, mūsų nuomone, yra literatūros priemonėmis steigiamos „Karalystės“ baltiškieji ženklai, kuriuos perima krikščioniškoji simbolių tradicija ir skaitytojui leidžia pajauti transformuotų simbolių vienovę, sukelia jų vienovės arba pilnatvės pajautą.

Norėdami pajauti „Karalystės“ fabulos poveikį ir kūrinio poetikos vientisumą, dėmesį pirmiausia turėtume kreipti į *vandens* simboliką. Atvirai ir nematomai ji lemia estetikai svarbius epo įvykių vaizdus, personažų mintis, poelgius. Laivas prasmingas tik upėje, ežere ar jūroje. Vanduo – vienas iš pagrindinių keturių pasaulio elementų, Dirgėlos epe, kaip ir mūsų tautosakoje, yra dualus – jis ne tik gyvybės nešėjas, bet ir pražūtingas. Archetipinių *vandens* ir *žemės, vandens* ir *dangaus* perskyros arba jų jungtys autoriaus piešinyje yra bene aiškiausiai matomos. Baltijos jūros atvirumas ne tik kaip geologinė, bet ir kaip istorinė realybė, turėjo (ir tebeturi) didelį poveikį baltams: tai tvirtina ir visa epo fabula. Piešinyje, kaip jau minėta, tai ir matome: geomorfinei struktūrai virsta istorine geopolitine. *Uždaras* Anciliaus ežeras, keisdamasis į *atvirą* jūrą – Litoriną, *saugo* savo krantą. Baltiškasis laivas Baltijos jūroje transformuojasi į

istorines figūras ir materializuotus Lietuvos istorinės kultūros ženklus – Europoje susiformuojančią Mindaugo karalystę, vėliau – LDK, Abiejų Tautų respubliką ir naujaušias jos formas – Pirmąją ir Antrąją Lietuvos Respublikas. Jūra yra valstybės siekinys. Visos Lietuvos valstybės formos, pagal vandens judrumo archetipą, turėtų likti su jūra, *prie jūros* ar kitaip *atsigręžusios* į jūrą, nes vanduo yra pagrindinė valstybės jungtis su Europa ir visu pasauliu.

Taigi pats *laivo* vaizdas (piešinyje) irgi turi archetipo bruožų, o uostas ne atsitiktinai rodomas Šventosios upės žiotyse, kur Baltijos jūra, iš kur kelias į pasaulį, o jūros vandenių gebėjimas prisitaikyti prie naujų krantų ir valstybės sienų yra patikimas ramstis valstybių vidaus politikoje ir jų tarpusavio santykiuose. Tai – Lietuvos kaip jūrinės valstybės konceptas. Bet vanduo – ne tik jūra ar ežeras. Lietus – vandens apytakos rato dalis. Žmogaus gyvenimo lėmėjos laumės ir kitos mitinės būtybės (žaltys, gyvatė) sietinos su vandens telkiniais ežerais, upėmis). Adomą Tvirbutą iš mirties prikelia (atgaivina) lietus, bet sąšaukos su Kristaus nukryžiuoju ir prisikėlimu lietuvi suteikia jau kitokių – krikščioniškųjų – simbolių vandens reikšmių: vanduo tampa tarpininku krikšto, atgimimo, atsinaujinimo aktuose. Adomo Tvirbuto, Mato Butkaus, Teresės ir kitų epo personažų, paties vieno iš pasakotojų – Simono Grygo, gyvenimai tęsiasi tik kaip vandens dovana, kaip jo apykaita, didžiųjų vandenių nepastovumas, potvynis ir atoslūgis – tokie yra visi *žemės kelevių* atgimimai, pasikartojimai, ieškojimai. Tuo atžvilgiu Dirgėla primena skaitytojui Ekleziasto žodžius „Visos upės teka į jūrą, o jūra vis nepilna. Į vietą, iš kur upės išteka, į ten jos tekėdamos vėl sugrįžta“<sup>17</sup>. Veikale jie necituojami, tačiau romanų tekstas prisodrintas minčių ir vaizdų – įvairiausios tėkmės, sietinos su galimybe plaukti, taip pat – eiti, važiuoti, keliauti.

Lietuvių valstybės *laivas* tolsta nuo jūros jau pirmoje epo knygoje „Litorina, Litorina!“ ir tai užprogramuoja baltiškųjų vertybių konfliktą ir su baltiškosiomis, ir su krikščioniškosiomis vertybėmis. Kaip baltams su *laivu* keliauti per kalvas ir kitokią sausumą? Taigi pagrindinių epo personažų dramatismas kyla iš prieštaravimų, kuriuos išgyvena „karalystė be vandenių“. Seni simboliai, kaip ir nauji, nebeapgina tikėjimo: kaip ir anksčiau, perėjus kūrgrindą, nuo užkariautojų galima slėptis Melno kalvose, tačiau „*Baltija nėra Litorina*“. Ir jautis ant tų kalvų ne pagonių ar krikščionių dievams aukojamas, o kepamas sau, riebaus, karšto kąsnio išalkusiems valgytojams.

## 2.2. Kelias

Pagal reikšmingumą su baltams išskirtiniu *vandens* ir kelionių jūromis archetipu sietinas kitas visame kūrinyje svarbus, jau epo paantraštėje („*Žemės kelevių epas*“) pristatytas ir visose veikalo dalyse pasikartojantis, labai įvairus simbolinis *žemės (kelio, kelionės)* motyvas<sup>18</sup>. Asmeninis Adomo Tvirbuto gyvenimo ir Lietuvos valstybės viešas keliai prasideda nuo kasdien regimų kelio ženklų: dulkių, akmenų, purvo, žolės. Kelias

17 Ekl, 1,7

18 Trečias (pagal reikšmingumą) simbolis – *medis* (giria, sodas). *Giria* yra pavadintas antrasis „Benamių knyga“ romanas. Šis, vis labiau ne tiek ginantis ir saugantis, kiek klaidinantis ir gąsdinantis, į politinius, dorinius ir kitokius Lietuvos tikrovės simuliacrus transformuojamas simbolis per „Ceremonijų knygas“ ir „Vilties pilnųjų knygas“ keliauja iki veikalo pabaigos – „Alibi knyga“.

jūrininkui – jūra, bet konfederatui kelias tiesiasi žeme (sausuma), o žynius ir kunigus kelias veda per skirtingų stichijų (žemės ir dangaus, vandens ir sausumos) perskyras, kareiviui kelias baigiasi mūšiu, žaizdomis ir mirtimi, pagaliau valstybės kelias – tai jos steigtis ir sauga, jos piliečio gyvenimo tikslas ar prasmės ieškojimas. Žeme nutiestas kelias yra matomas, ko nepasakysi apie vandens kelius. Ne visada, ne visur ir ne visų yra matomas kelias, kuris veda kunigaikščius, karalius, Bažnyčios hierarchus ir kitus valdovus. Valstybės valdymas yra ypatingas kelias. Ypač, kai valstybė (paprastai) nepasiekia savo tikslų ir netampa laimės karalyste. Kai joje kepamas (o ne aukojamas) jautis, vyksta grumtynės dėl kepsnio kąsnio (už dyką), liejasi degtinė (už savus), griaudi sprogimai: „Teateinie mūsų karalystė kaip skylė, pro kurią įlįsime, pasiimsime ir vėl išlįsime“, ironizuoja pasakotojas<sup>19</sup>. „Nematomas frontas nusidriekė per visą pasaulį. Dabar kariausime šimtą metų“, žiūrėdama į bėgančius su ryšuliais iš Melno kalvų (Nepriklausomos Lietuvos?) žmones, liūdnei konstatuoja ambasadorė Saulenė.<sup>20</sup>

Taigi kelio simbolis irgi gana daugiareikšmis, bet daugelio skaitytojų lengvai, kaip vandenų simbolio atveju, atpažįstamas ir taip pat stipriai veikiantis kūrinio pajautą, gausinantis jos estetinės steigties galią (neatsitiktinai visas kūrinys vadinamas „Žemės keleivių epu“).

Krikščioniškojo mokymo atstovų akimis, žemiškojo gyvenimo kelias yra dangiškojo gyvenimo metafora, Kristaus sekimas, kelionė į tikrąjį pasaulį ir pan. Iš pradžių panašiai gali atrodyti ir „Alibi knygu“ paratekste pavaizduoti keliai. Jie labai paprasti, kasdieniai, jungia miestus, uostus, geležinkelio stotis, dvarus, kalvas, bokštus, jais keliaujama iš Dievaženų į Budrius, Girėnus, Aleksandriją, Vorunę, Gailuvą ir kitur, tačiau jais vaikštantys ar važiuojantys dalyvauja ne tik Žemės, bet ir Dangaus karalystės ieškojimuose. Keleivių tikslai yra skirtingi ir sudėtingi, jų kelionės veda į masonų ložes, sąmokslus, valdžios ar kitokios galios patikrinimus, pomirtinius persikūnijimus. XVII ir XX amžiaus Europos valstybių keliai, kuriais keliauja jų politikai, veikale vieši ir platūs, tačiau kiekviena iš keturių epo dalių prasideda tais pačiais Mato evangelijos žodžiais: „Ieikite pro ankštus vartus, nes erdvūs vartai ir platus kelias į pražūtį, ir daug juo einančių“<sup>21</sup>. Krikščioniškoji šito *motto* prasmė yra gana vienareikšmė, ko negalima būtų pasakyti apie istorinių pasakojimų ir šiuolaikinių politinių Lietuvos ir Europos valstybių, paveikusių Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą ir jos problemas (jau po 1990-ųjų metų). Sudėtingos veikalo poetikos raktas vargu ar gali būti surastas Romoje ar Briuselyje, Maskvoje ar Vilniuje, kur sumišusios įvairios kultūros, o Lietuvos nepriklausomybės byla atrodo panaši į postmodernų nuvertėjusių vertybių sumaištį – etinę ir politinę eroziją, medžiaginių interesų tvaną.

Baltų kultūroje *kelias* (kelionė, keleivis) pirmiausia būdavo siejamas su gamtos reiškiniais, jų seka, metų laikais, kalendorinių švenčių ar žmogaus gyvenimo įvykių ratu, vadinamu Rėdos ratu. Jame – 4 simboliniai ženklai: Rasa, Ilgės, Kalėda ir Užgavėnės. Gamtos ir augalijos vegetacinio ciklo lūžio, kaitos kritiniai taškai sudarė senovės lietuvių švenčių pagrindą ir sąrangą, kuriose svarbi jų esmė – paties žmogaus

19 Dirgėla P. *Alibi knygos*, p. 307.

20 *Ibid.*, p. 308.

21 Mt 7,13

būtiškojo patyrimo (gimimo, brandos, mirties) pertrūkiai. Rėdos rato kelias yra transformuotas į įvairias formas, kurios uždengia (paslepia) gyvą šio rato esmę, tačiau tik atsiremdami į šią archetipinę esmę, galime įminti „Karalystėje“ užkoduotas žmogaus ir jo kuriamos valstybės (karalystės) kelio mįsles, pajauti to kelio privalumus ir steigiamą tvarką, koks, iš pirmo žvilgsnio, beatrodytų „sujauktas“ veikalo tekstas.

Epo forma, į kurią įsikūnija visi religiniai ir kiti simboliai, turi ir neregimą tvarką – veikėjų siekius. Apie juos ir kalbame, vartodami *kelio* simboliką. Tvirbuto (kaip ir valstybės) nemirtingumas įvairus: kelias į jį veda ratais, kaip ir skaitytojo estezei būtini visų epo simbolių reikšmių punktyrai. Paskutiniame epo tome („Alibi knygoje“), anot autoriaus, „Lietuvos pereinamasis laikotarpis (1988–2004) baigėsi. Prie Melno kalvų atsivėrusi mitologinė Litorinos jūra – lyg klajojantis legendų ežeras – pakilo į dangų ir nuskrido į kitas tolumas. Kaip ir jauna Lietuvos valstybė – į naujas sąjungas ir naujus aljansus“.<sup>22</sup> Nematoma virsta matoma: *kelionė* užsitęsė, ji nebaigta, bet kitokia ji ir negalėjo būti pagal literatūrinę kūrinio formą: visi epo personažai (Tvirbutai, Valančiūnai, Kerpės, Grygai, Bornfmanai, Nenaševai ir kiti *žemės keleiviai*), anot protagonisto ir pasakotojo – Simono Grygo, yra nubridę savo kelius, o jų vaikai ir vaikaičiai keliauja savais keliais.

Kur? Koks *Žemės keleivių* tikslas? Pasak (ironizuojančio) Dirgėlos, „bent įkalti kuoliuką su žodžiu *karalystė*“<sup>23</sup>

## Išvados

1. Baltiškieji ir krikščioniškieji simboliai Petro Dirgėlos epe „Karalystė“ yra vienodai svarbūs literatūrinei kūrinio formai. Veikalo struktūrą ir pasakojimo būdus, jų poetikos bruožus lemia pagrindinė bet kurio tikėjimo vertybė – žemiškojo žmogaus gyvenimo kelio ir Dangaus (dvasinės) karalystės jungtis. Skirtingų religijų simbolių sąsajos ir jų kismas didina literatūros kūrinio poetikos priemonių (simbolių, metonimijų, metaforų ir t. t.) daugiareikšmiškumą.
2. Bendroji kūrinio religinių simbolių reikšmė – amžiną (žemiškąją) Lietuvos karalystę steigia nemirtinga (dangiškoji) Dievo karalystė. Skaitytojas pagrindinius baltų ir krikščioniškojo tikėjimų simbolius „Karalystės“ fabuloje ir siužete pastebi jau epo pradžioje – „Benamių knygoje“. Pirmojoje jų („Litorina, Litorina!“) svarbi *mirties kaip prisikėlimo* simbolika švedų lietuvių karo metu. Vieni svarbiausių simbolių, perimti iš romano „Joldijos jūra“, yra *vanduo* ir *kelias*. Jų vediniai – *jūra* ir *ežeras*, *kelionė* ir *keleivis*. Trečiuoju pagal reikšmingumą laikytinas *medžio* (giris) simbolis.
3. Iš estetologinių (estezės) pozicijų svarbios ne pavienės tų (ir visų kitų) simbolių ženklų reikšmės, o jų „architektonika“, per kurią skaitytojas išgyvena kūrinio simbolių visumos pajautą ir steigia naujas archetipų prasmes.

22 Cituojama pagal epo autoriaus parengtą romano „Alibi knygos“ anotaciją (p. 391).

23 Apie Karalystę, p. 51.

## Literatūra

*Apie Karalystę: Petrą Dirgėlą kalbina Vilius Bartninkas*, Vilnius: Naujasis Židinyš-Aidai, 2016.

Becker U. *Simbolių žodynas*, Vilnius: Vaga, 1992.

Ciočytė D. *Biblija lietuvių literatūroje*, Vilnius: lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.

Dirgėla P. *Karalystė: Žemės keleivių epas: Benamių knygos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1997; *Karalystė: Žemės keleivių epas: Ceremonijų knygos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002; *Karalystė: Žemės keleivių epas: Vilties pilnųjų knygos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2003; *Karalystė: Žemės keleivių epas: Alibi knygos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.

Genette, G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*, translated by Jane E. Lewin, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Gušcius A. Literatūrinis kerštas ir pamatinis statusas „Karalystėje“, *Literatūra ir menas*, [interaktyvus], 2017, [žiūrėta 2018-11-05]. < <http://literaturairmenas.lt/knygos/>

alfredas-guscious-literaturinis-kerstas-ir-pamatinis-statusas-karalyste>

Juknaitė V. *Romualdo Granausko prozos modernumas*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, [interaktyvus], 2003, [žiūrėta 2018-09-20]. < <http://www.biblioteka.vpu.lt/elvpu/40495.pdf> >

Martinkus V. *Estetinė literatūros gyvybė: aksiologinis šiuolaikinės lietuvių prozos spektras*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010.

Martinkus V. Istoriografinė metafikcija šiandienos lietuvių istoriniame romane, *Colloquia: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*, 2008, 21, p. 84–94.

Mureika J. *Estetologijos įžvalgos: estetologija ir dvasingumas: pajauta, prasmė ir egzistencialiai dvasinių galių kontekste*, Vilnius, 2016

*Naujasis testamentas: Iš graikų kalbos vertė Česlovas Kavaliauskas*, Salzburg: Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, 1989.

Sprindytė J. *Prozos būsenos 1988–2005*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.

Sprindytė J. Tvirtas Petro Dirgėlos buvimas, *Metai*, 2016, 5–6, p. 183–185.

---

## THE AESTHETIC TRANSFORMATION OF THE BALTIC AND CHRISTIAN SYMBOLS IN PETRAS DIRGELA'S "THE KINGDOM"

Vytautas Martinkus

The Lithuanian Academy of Sciences, Division of the Humanities and Social Sciences,  
Vilnius, Lithuania

**Summary.** *This article deals with the epic "The Kingdom" by Petras Dirgėla, a historical work of literature in 14 parts (books) as a subject of multivariable senses of faith (esteem). The significance of these symbols as religious aesthetic (literary) values is analysed. The aim of the article is to discuss the relationship between religious symbols from different epochs (pre-Christian and Christian) and their transformation into aesthetic values in the historical novel. The research seeks to examine the change in symbolic values of religion in the historical Lithuanian novel as a subject of different cultural symbols.*

*The research seeks to address the questions: 1) Can symbols of a Baltic religion changed to Christian ones essentially affect the form of epic work? 2) Which symbols of the Baltic religion in the epic “The Kingdom” are most important to the narrator in establishing the kingdom’s literary world? 3) How does the novel transform the religious symbols into aesthetic (literary) values? Answering the questions raised is an important aesthetic issue of Lithuanian philosopher Juozas Mureika (the theory of aesthetics).*

*The article proposes the following conclusions. The Baltic and Christian symbols in the novel “The Kingdom” are equally important to its literary form. The structure of the work (form) and the traits of narrative poetics are determined by the fundamental value of any faith – the connection between the road of earthly human life and the kingdom of heaven (the spiritual). The historical interrelationships between the symbols of different religions increase the multiplicity of poetic means (such as symbols, metonymy and metaphors) and their aesthetic effect in literary works. One of the most important symbols that actively determines the structure of an epoch’s boundaries is water and a path. Their variables are sea and lake, road and passenger.*

*The last most significant element in the novel is the symbol of the tree (or forest). From an aesthetic perspective, it is not only the significance of these (and all other) symbolic signs that is important, but also their “architectonics”, through which the reader experiences the whole set of symbols of a work and establishes new archetypal meanings.*

**Keywords:** *aesthetics, symbol, Baltic religion, Christian values, epic*

---

**Vytautas Martinkus**, rašytojas, profesorius, socialinių mokslų daktaras, Lietuvos mokslų akademijos tikrasis narys; Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius. Mokslinių tyrimų kryptys: literatūra, meno filosofija.

**Vytautas Martinkus**, prose writer, professor, doctor of social science, full member of the Lithuanian Academy of Sciences, Division of the Humanities and Social Sciences. Research interests: literature, aesthetics.